

Ny viden om besættelsen

Simon Ryvang True

Når gæster besøger Besættelsesmuseet, venter der dem ikke kun en ny udstilling. Mange historier fortælles på baggrund af ny viden om besættelsestidens Aarhus. Den nye viden stammer fra arkiver i Danmark og Tyskland. Indsamling af ikke færre end 60.000 arkivalier gør, at historiker Simon Ryvang True kan afsløre ny viden om tyskerne i Aarhus. Ønsket om at gå i arkiverne og oparbejde større viden om besættelsen går langt tilbage, og med Nordea-fondens støtte blev det endelig muligt.

Tyske tropper kører ind i Aarhus kl. 13 ved Harald Jensens Plads 9. april 1940. Det blev startskuddet til en massiv tysk tilstedeværelse i Aarhus – en historie, der efter besættelsen måtte vige pladsen for den om danskerne selv. Foto: Aage Fredslund Andersen, 1940.

Som lokalhistorisk museum er det ingen hemmelighed, at Besættelsesmuseets force først og fremmest er at fortælle detaljeret om begivenhederne, hvor de fandt sted. Lokalhistorien gør komplekse emner tilgængelige ved at tage udgangspunkt i det lokale og konkrete. I Besættelsesmuseets nye udstillinger går det hånd i hånd med det enkelte menneskes historie. Det skaber en umiddelbar og håndgribelig relation mellem publikum og historien.

Besættelsesmagtens skyggeside

For at nå i mål var museet nødt til at sikre sig en større baggrundsviden på flere områder.

For det første ønskede vi mere detaljeret viden om den tyske besættelsesmagt i Aarhus. Historien om tyskerne har i mange år i den brede historieskrivning måttet vige pladsen for historien om danskerne under besættelsen. På Besættelsesmuseet mener vi imidler-

tid, at tyskernes historie er nødt til at blive fortalt, alene fordi der uden dem slet ingen besættelse var. Deres ageren og liv i Aarhus er derfor i sig selv med til at give et større og mere nuanceret billede af livet i byen.

For det andet ønskede vi større viden om historiens skyggesider. Her var vores fokus især på den dansk-tyske kriminalitet, den tyske sikkerhedstjeneste, ofrene og retsopgøret. Vi lå inde med mange gode historier og beretninger om dagliglivet, men manglede et bedre kendskab til den konkrete forræelse, der især skete i besættelsens sidste par år.

Viden om tyskerne og forræelsen ville både åbne for en mere nuanceret fortælling om det komplekse liv i Aarhus under besættelsen og underbygge en væsentlig pointe om besættelsestiden: at de store og mellemstore provinsbyer ikke mindede om den besættelse, der bliver gengivet i den idylliserende tv-serie 'Matador'.

Indsamling på tværs af landegrænser

En større proces blev sat i gang for at undersøge, hvor det relevante kildemateriale befandt sig. Resultatet blev 60.000 arkivalier.

Kildematerialet skaffede vi på arkiver i Danmark, Tyskland og

Nyt arkivmateriale viser, at Aarhus var et vigtigt trafikalt knudepunkt for værnemagten. Her ses det tyske skib Monte Rosa afgå mod Norge fra Aarhus. Foto: Robert Leth Jørgensen, 1944.

Storbritannien – en proces, der ikke havde kunnet lade sig gøre uden hjælp fra museets frivillige og studentermedhjælpere.

Materialet indeholdt i det store og hele, hvad vi ønskede – for eksempel viden om de tyske soldater i Aarhus, det rå gademiljø og det tyske sikkerhedspoliti.

En eksemplarisk bykommandant

Vi fandt nyt materiale om den tyske bykommandant, major Carl-Hans Kruse, som vi kun kendte til fra de få beskrivelser, der er i bogen 'Aarhus under Besættelsen' fra 1946.

Informationerne om Kruse fandt vi i hans soldaterpapirer i det tyske forbundsarkiv i Berlin og Freiburg og i en kronik over søofficererne årgang 1908 fra Marineskolen i Mürvik i Flensborg. Samtidig fik vi et indblik i, hvordan Kruse agerede ved forskellige lejligheder. Det fandt vi i forhandlingspapirer fra kommunen, gennem tyske befalinger til soldaterne i Aarhus og i politisager om forhold, hvor både tyske soldater og aarhusianere var involverede. Det gjorde det muligt at komme meget tæt på hans person.

Major Kruse var bykommandant fra den 4. juni 1940 til november 1944 og befandt sig i Aarhus størstedelen af besættelsen. Han blev sendt til Aarhus, fordi han var en dygtig administrator og i øvrigt talte dansk, idet han under Første Verdenskrig (1914-1918) havde været marineattaché i København.

I Aarhus havde han ansvaret for den militære forvaltning og var derfor hovedforhandler for værnemagten. Det var hans opgave at sikre, at værnemagtens soldater havde et sted at sove, uhindret kunne benytte sig af byens mange tilbud, havde forsyninger og brændsel og kunne udføre deres job uden forhindringer fra dansk side.

Samtidig var det også ham, der i sidste ende havde ansvar for, at soldaterne opførte sig ordentligt. Han var med andre ord en helt central figur i besættelsestidens Aarhus, og hans beslutninger havde ikke kun konsekvenser for de tyske soldater, men også for den almindelige aarhusianer.

Blandt sine medforhandlere på rådhuset var han kendt som en regelrytter, der trods sin nazistiske overbevisning var et anstændigt menneske. Kommunens forhandlere og politimester Ejnar Hoeck havde et fint og uformelt forhold til Kruse, som de kunne tale åbent med om besættelsens problemer. Kruse selv var også ved flere lejligheder åbenhjertig og fortalte bekymret politimesteren om, hvor-

dan hans søns ubåd var blevet sænket, og glædeligt om, hvordan sønnen var endt i britisk krigsfangenskab og havde overlevet.

Selv om Kruse ikke var bleg for at puste sig op og træffe hårde beslutninger, fik han i novemberudgaven af det illegale blad 'Budstikken' dette skudsmål: "Det vilde være en Overdrivelse at sige, at det ligefrem er med Sorg, at vi tager Afsked med Major Kruse, men Ret skal være Ret. Han var et anstændigt Menneske - til Trods for at han var Tysker". Citatet viser til fulde besættelsens kompleksitet.

I modsætning til hvad der står i bogen 'Aarhus under Besættelsen', blev major Kruse ikke forflyttet, fordi han var anklaget for at misbruge midler. Han blev tværtimod forfremmet til oberstløjtnant og sat til at lede et Flakregiment nær Berlin i krigens sidste tid. Her overlevede Kruse hårde kampe, inden russerne efter den tyske kapitulaton tog ham til fange. Han døde i sommeren 1946.

Krigsvigtige formål

Kruse var kort og godt en ideel repræsentant for samarbejdspolitikken på lokalt plan. Han ønskede at sikre fordragelighed og resultater, som begge parter kunne være godt tjente og tilfredse med. Lykkedes det, kunne værnemagten nemlig bruge en by som Aarhus til krigsvigtige mål på afstand for de allieredes bomber, der regnede ned over tyske byer og fabrikker.

Lokalt sås det ved, at værnemagten havde 14 lazaretter i byen og benyttede de grønne områder som øvelsesterræn til at uddanne tyske soldater. Samtidig havde de laboratorier på Langelandsgades Kaserne, der var med til at udvikle giftgas til krigsbrug og brugte Aarhusbugten til at teste krigsskibe, ubåde og torpedoer. Det var alt sammen arbejde, der ikke havde kunnet lade sig gøre uden en mand som Kruse. Og det er en fortælling, som på sigt lægger op til en diskussion af samarbejdspolitikens konsekvenser uden for Danmarks grænser.

Kildematerialet har gjort det muligt at tegne et personnært portræt af major Kruse i museets nye udstillinger. Her formidles major Kruse i afsnittet om værnemagten. Han bliver genskabt i den store tyske fotobog, hvor han gøres levende af den tyske skuespiller Mark Mundschenk, der fortæller om forhandlingerne med kommunen og samtidig holder en ung stærkt nazistisk officersaspirant i ørerne.

Centrum for troppetransporter

Værnemagten udnyttede også til fulde havnens infrastruktur i Aarhus. At havnen stort set var beslaglagt i sin helhed og havde en strategisk betydning for tyskerne, var alment kendt under og efter besættelsen. Historien om besættelsesmagten gled dog hurtigt i baggrunden efter befrielsen, hvilket førte til manglende viden om for eksempel omfanget af tyske aktiviteter på Aarhus Havn.

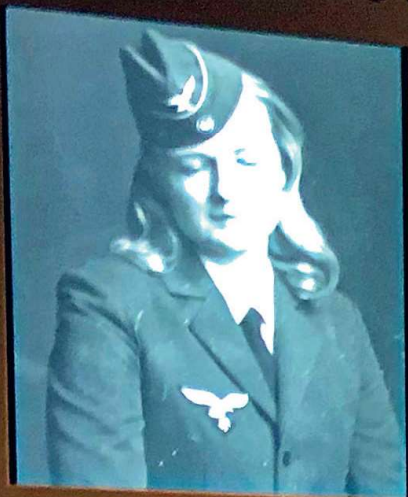
Det ændrede et afgørende fund i det tyske forbundsarkivs militærarkiv i Freiburg dog alt ved. Her fandt vi en krigsdagbog fra det tyske søtransportkontor, der blev oprettet i oktober 1942. Krigsdagbogen indeholdt en næsten komplet oversigt over tyske sejlads mellem Aarhus og Norge mellem oktober 1942 og februar 1945.

Dagbogen dækkede ikke hele besættelsen, og vi ved, at der også sejlede skibe til og fra Norge før oktober 1942 og efter februar 1945. Men den gav os et godt billede af omfanget af de tyske troppetransporter, der igen kunne vise, i hvor høj grad Aarhus rent faktisk var massivt beslaglagt af værnemagten.

Og ser man på tallene, taler de deres eget sprog. Mellem oktober 1942 og februar 1945 rejste cirka 620.000 tyske soldater igennem Aarhus. Desuden er tallene ufuldstændige for det første år. For os var det et videnskabsmæssigt kvantespring, der forandrede hele referencerammen for besættelsen i Aarhus. Med et var det tydeligt, at Aarhus ikke var en perifer by for tyskerne, men et af de mest centrale knudepunkter i Danmark.

De mange rejsende soldater fortæller i sig selv en historie om krigslogistik, der kan synes som en tung omgang. Men faktisk er det med til at underbygge, at det var de færreste tyske soldater, der fik lov at blive det samme sted hele krigen. Det gjaldt også for Aarhus, hvor der med få undtagelser var hyppig udskiftning af soldaterne.

For Aarhus betød det, at byen oplevede at have alle typer soldater indlogeret – lige fra den komplet utrænede til den fronthæredede. Eksempelvis kom de sørgelige rester af de udslettede tyske divisioner fra Stalingrad gennem byen i sommeren 1943. De skulle til Norge for at varetage bevogtningsopgaver. At de tyske soldater havde så mangeartede jobs og udgangspunkter, er med til at skabe en bedre forståelse af, hvorfor den almindelige aarhusianer oplevede de tyske soldater vidt forskelligt. Nogle mødte tyske soldater, der levede et næsten civilt liv, mens andre røg i kløerne på soldater, der gik til angreb på tilfældige aarhusianere med trukne pistoler eller bajonetter.

Ud over majoren kan man møde den unge nazistiske officersaspirant, den kvindelige tyske soldat, matrosen og en tysk flygtning. Alle er de baseret på samtidige kilder.

Auf Bruuns Bro 1941

Im Dienstraum der Langelandsgades Kaserne 1941

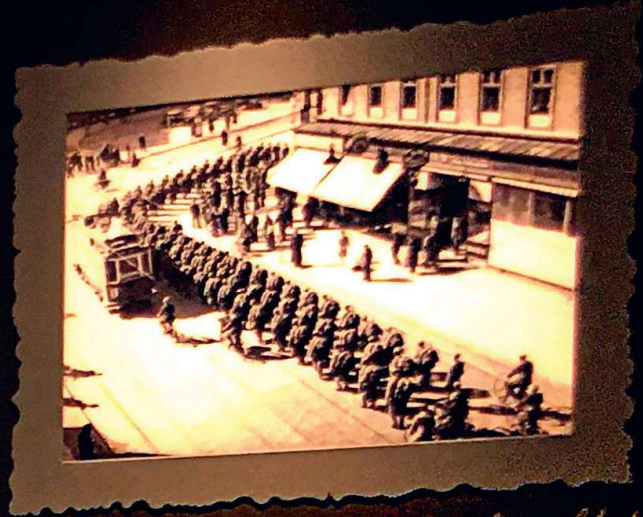
1942

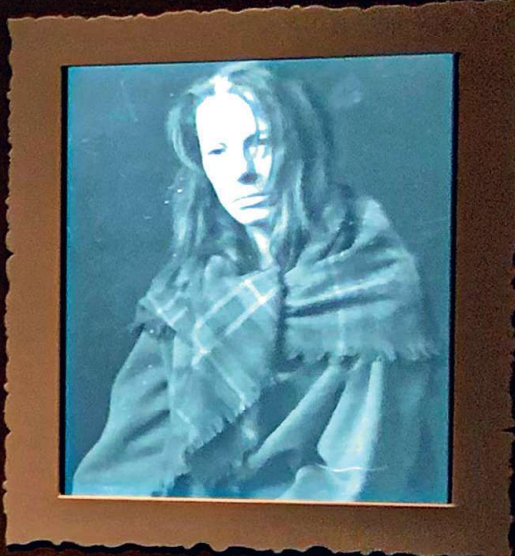
Parade in der Sonder Allee 1940

Der Major

Abmarsch in den Unterkunft 1940

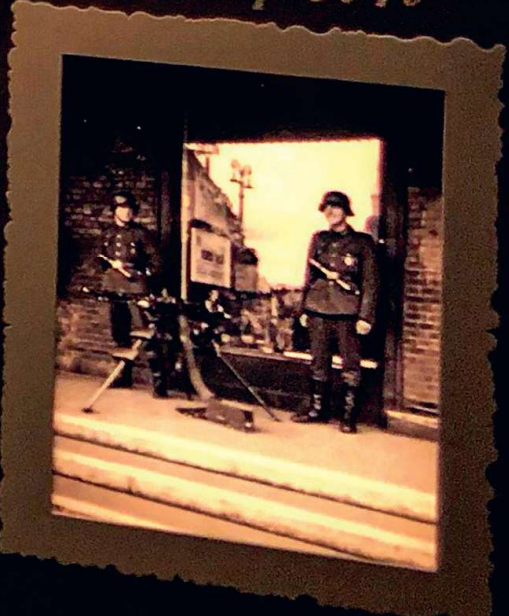

Der Flüchtling

Offiziersanwärter

Bewachung vor dem Bahnhof 1940

Offiziersanwärter

Et forrået bymiljø

Den markante tyske tilstedeværelse fik stor indflydelse på byrummet. Ikke kun i kraft af at værnemagten beslaglagde over 300 ejendomme, men også fordi den førte til konflikter. Det var derfor væsentligt at se på, hvordan byen blev påvirket på gadeplan. Hvad betød det for menneskene, for kriminaliteten og for butiksejerne?

Svarene fandt vi i den såkaldte Statsadvokat for Særlige Anliggenders Arkiv. Statsadvokaten fungerede som bindeled i sager, hvor danskere og tyskere eller fælles interesser var indblandet. Instansen blev oprettet på tysk anmodning den 15. april 1940 og fungerede, indtil politiet blev interneret den 19. september 1944.

I statsadvokatens arkiv for Aarhus ligger der 1.664 sager, der indeholder overfald med bajonetter, skudepisoder, bombeangreb, voldtægter og små fornærmelsessager, hvor tyske officerer følte sig trådt over tæerne og forsøgte at få danskere helt ned til 16-årsalderen straffet.

Forbrydelserne, store som små, blev begået både af tyske soldater og civile danskere og viser tydeligt, hvordan besættelsen påvirkede de sociale spilleregler på gadeplan. Her blev hård kriminalitet og sortbørshandel mere og mere almindeligt. Sammen med arkivmateriale om det tyske sikkerhedspoliti og dets danske håndlangere var materialet med til, at vi for alvor kunne gå i rette med besættelsen, som den portrætteres i den populære tv-serie 'Matador'.

I store byer med mange soldater var besættelsen langt fra ufarlig. Den var rå, farlig og fuld af vold og sammenstød, og det var de færreste sager, der fik en lykkelig udgang. Især den politiløse tid efter interneringen i september 1944 var præget af tilfældige drab og afstumpet vold og tortur. Forråelsen kom samtidig også konkret til udtryk i bybilledet, hvor nedbrændte bygninger, bombekratere og tyske afspærringer blev et almindeligt syn.

Indblikket i historiens skyggeside gav os mulighed for at fortælle mere barske historier. For eksempel i de fortællinger, gæster kan følge med et interaktivt legitimationskort. Her kan vi vise, at selv små og tilsyneladende ligegyldige beslutninger kunne få uoverskuelige konsekvenser for en selv eller familien.

Arbejdet fortsætter

Kildematerialet har givet os indblik i ukendte sider af besættelsen i Aarhus og er blevet brugt til at producere indhold til udstillingen.

Tyske soldater rejste konstant igennem Aarhus. Takket være det nye kildemateriale kan vi nu fortælle den historie ned i mindste detalje.

Det efterlader dog stadig et stort arkivmateriale, der fortæller historier, som fortjener at se dagens lys på andre måder. Med tiden vil materialet kunne danne grundlag for arrangementer, blogindlæg, podcasts, særudstillinger og foredrag.

Samtidig venter der også en bearbejdning af store dele af kildematerialet. For tiden foregår der et stort arbejde med at få struktureret de væsentligste kvantificerbare data fra statsadvokatens sager for at kunne fortælle, hvor mange dømte der var nazister, om der var en sammenhæng mellem fronttjeneste og voldsdomme, eller om der var områder i Aarhus, der var markant mere farlige at færdes i end andre.

Det samme foregår med dombøgerne fra retsopgøret, der rummer viden om dem, der blev dømt efter besættelsen. Big data-tilgangen sikrer, at vi på sigt også kan tale i generelle vendinger om ofre, forbrydere og dømte fra Aarhus under besættelsen.

Det betyder også, at Aarhus med tiden bliver en af de bedst belyste større provinsbyer i dansk forskning om besættelsestiden. Det gavner i sidste ende også gæsterne, der kan få et noget nær kom-

plet og nuanceret billede af en stor provinsby og påvirkningen under besættelsen.

New knowledge

The development of the Occupation Museum's new exhibitions is broadly based on new research about the Occupation of Aarhus between 1940 and 1945.

With help from volunteers and part-time staff, the Occupation Museum has collected more than 60,000 archival records from archives in Denmark and Europe, records which hold knowledge that is used to tell the story of Aarhus during the Occupation in the exhibition, but will also be used in future in podcasts, blogs, events and lectures.

Among other things, these records contain knowledge about the German Wehrmacht at a structural and personal level, about crime during the Occupation, and the German Intelligence Agency – the Sicherheitsdienst – who by 1945 held the citizens of Aarhus in an iron grip created by fear and acts of terror.

Studies have cast a new light on the extent and the consequenc-

Med materialet fra Statsadvokaten for Særlige Anliggender kunne vi fortælle nye og ukendte historier om Augustoprøret, der førte til samarbejdspolitikens sammenbrud i 1943. Her stammer billedet fra.

es of the German Occupation of Aarhus. For example insights into the German Transport Officer's war diary have shown that over 620,000 German soldiers travelled through Aarhus between October 1942 and February 1945, making Aarhus a transit hub for the German war machine.

Not only did this create difficulties for the public negotiators who were forced to provide accommodation for the troops it also sparked a surge in violence that took its toll on the resistance, the Germans themselves, and the ordinary Aarhus citizens.

Finally, the newly collected records hold a potential for creating data-driven knowledge, which leads to a highly specialized and specific body of knowledge, making Aarhus one of the most complete case studies of a Danish city during the German Occupation .